

מגיבוש למימוש

רינה כהן

הנחיית הורים ומשפחה עוסקת במשפחה ובבעלי התפקיד שבה.
היא עוסקת בטובות כמשתנה אנושי קיים ומתפתח,
ובלמידה כאמצעי ותהליך להעצמת הטובות האישיות והמשפחתיות.

"עם כל התמורות שעברו על החברה המערבית וזו הישראלית בכללה, נותרה המשפחה כזירה העיקרית לדרמה האנושית" (מלצר, מעריב 26.2.99).
החברה הישראלית היא חברה המרוכזת סביב המשפחה (בר יוסף ואחרים 1977;
פרס וכץ 1981). כך שהמשפחה היא מציאות החיים של רוב האנשים. ככזו היא הקובעת במידה רבה את המציאות הנפשית, היחסים הבין אישיים והחוויה התרבותית של חבריה. יחוד כוחה של המשפחה הוא ביחסים הרגשיים המתקיימים בתוכה ויוצרים מחויבות הדדית ונכונות הדדית לנתינה ולהשקעה. אלו הן האנרגיות שמאפשרות את קיומה של המשפחה ואת עמידתה בתפקידיה ובמילוי משימותיה. משום מרכזיותה ומשמעותה לחברה וליחיד היא עמוסה בציפיות, חלומות ותקוות ובמסרים חינוכיים, פסיכולוגיים וחברתיים. ריבוי אלטרנטיבות, בצד תפיסות ברוח הזמן של שוויוניות ודמוקרטיה, אינדיבידואליזם, פרגמטיזם והומניזם משפיעים על אורחות חייה ויוצרים סוגיות ודילמות משפחתיות מורכבות. טענת הנחיית הורים ומשפחה היא שנתינה והשקעה, כמו גם התמודדות עם סוגיות ודילמות הנעשים על בסיס ידע ומיומנות ומתוך תובנות אישיות ותפקידיות יתרמו להגברת התועלת שניתן להפיק מהן. באמצעותם צומח וגדל הטוב שבכל אחד והטובות המשותפת לכולם.

הנחיית הורים ומשפחה מציעה את הלמידה כדרך וכהזדמנות לרכוש את הידע הרלבנטי המצוי בתחום וכאמצעי להתחבר לידיע הפנימי ולפתח אותו. הנחיית הורים ומשפחה רואה בידיע, בדעת ובתובנה את המפתחות להעצמת איכות וטובות החיים המשפחתיים.

דיוקן – נכון לעכשיו

א) הגדרות, משימות ומטרות

הנחיית הורים ומשפחה היא פעילות מיקצועית-חינוכית-לימודית רב גונית למבוגרים המשכללת ומעצימה איכויות משפחתיות ע"י הכשרה לתפקיד ופיתוח תיפקודו של בעל התפקיד וליוויו בביצוע משימותיו, באמצעות התערבות מקצועית ושיטתית של תוכניות המבוצעות ע"י מנחה מבוגרים מוסמך.
(כהן, 1998)

תכניה הם המשפחה: הורות, זוגיות, סבאות – תפקידים ויחסים במשפחה ובין המשפחה לקהילה ולחברה.

משימות הנחיית הורים ומשפחה כפי שהוגדרו באגף לחינוך מבוגרים הן:

* פיתוח מודעות אישית וציבורית לצורך ולאפשרות ללמוד נושאים ותפקידים משפחתיים.

* יצירת נורמה חברתית של למידת נושאים ותפקידים משפחתיים.

* פיתוח תהליכי הלמידה המתאימים לכך.

* יצירת הזדמנויות הולמות ללמידה זו.

המשימה הגדולה היא להעמיד את נושא המשפחה על סדר היום הלאומי והחינוכי ולפתח לגביו תרבות של למידה.

מטרת העל של הפעילות היא:

העצמת איכות וטובות המשפחה והקהילה

מטרות המשנה הן:

פיתוח הורות אוריינית, חסונה ומנהיגה

זוגיות מעשירה ותומכת

סבאות תורמת ונתרמת

וסביבה ידידותית ומאפשרת.

הורות אוריינית, חסונה ומנהיגה

הורות אוריינית משמעה, הורות הנשענת ושואבת מהאהבה ורגשות האלטרואיזם המצויים אצל ההורה ופועלת מתוך הכרה, ידע ומודעות כשהיא משתמשת לשם כך בכשירויות תיפקודיות רלבנטיות.

לאוריינות הגדרות רבות הנובעות מגישות שונות. בהגדרה המושתתת על הגישה ההקשרית-תפקודית, האוריינות מוגדרת כ"יכולת לתפקד כנדרש בהקשר חברתי נתון" (שריג 1995). הגישה ההקשרית-ביצועית מגדירה את האוריינות באמצעות התנהגויות מעשיות הנראות לעין. סקולון וסקולון (1981) רואים באוריינות מרכיב חיוני בזוהו של האדם: בערכיו, בדרכים שבהן הוא רוכש ידע ובדרך שבה הוא מפרש את העולם סביבו וקובע את התייחסותו והתנהגותו.

כשאנו מחברים הגדרות אלו לתיפקוד ההורי ניתן לומר שהאוריינות היא כלי רב-תכליתי ליצירת משמעות הורית, לפיתוח חשיבה הורית, ליצירת זהות הורית ולתפקוד התנהגותי-הורי. כל אלו ניתנים לפיתוח, להקניה ולרכישה. (כהן, 1998)

חוסן הורי - הורים בימינו נתבעים להתמודד במצבי מצוקה שונים: מעברים,

משברים, סיכונים ומחלות. במצבים אלו חווים לעיתים ההורים תחושות של בלבול, חרדה, דאגה, אכזבה וחוסר אונים.

טיב התמודדותם של הורים במצבים אלו מותנה בחוסנם הנפשי. בחוסן נפשי הכוונה היא לפרטואר התנהגותי בסיסי שהוא מיקבץ מיומנויות וכישורים בעיקר בתחום הקוגניטיבי.

ממחקרים (בנדורה 1977; קובסה 1979; רוזנבאום 1983) עולה כי אנשים בעלי חוסן מאופיינים ב:

* יכולת להתייחס למצבי מצוקה כחלק מהדינמיקה של החיים, כלומר, לראות מצבי מצוקה ו"אושר" כמתחלפים.

* אמונה והכרה כי לרשותם עומדים משאבים, בעזרתם ניתן להגיב לאירועים שונים בדרכים שונות. כלומר, תחושת שליטה ע"י שמוש בפרטואר תגובות עשיר וגמיש.

* תפיסת הפוטנציאל החיובי, בכיוון של צמיחה והתפתחות, הטמון באירועים משבריים.

* חווית מצבי משבר בצורה "פחות קטסטרופלית" בשל הערכה קוגניטיבית ראשונית של המצב.

החוסן הנפשי, במקרה שלנו החוסן ההורי שהוא חלק מפרטואר התנהגות שניתן לפיתוח ולהקניה בדרך של למידה קוגניטיבית תוך כדי התנסות.

הורות אוריינית וחוסנה תוכל לדעתנו להיות הורות מנהיגה ומשפיעה. הורות מנהיגה היא הורות שהגדירה את ערכיה ומטרותיה, לקחה אחריות על עצמה ועל מונהגיה והיא משתמשת בכישוריה ומשאביה כדי להשפיע ולהנהיג.

זוגיות מעשירה ותומכת

היא זוגיות שערה לדילמות ולסוגיות שמעסיקות אותה והיא מצוידת בכלים אישיים ובמנגנונים בין-אישיים כדי להתמודד אתם ולהתנהל בצורה מיטיבה בתוכם.

סבאות תורמת ונתרמת

היא סבאות הנובעת מזקנה איכותית שהגדירה את מקומה ואת כוחותיה ופיתחה אורחות חיים מעצימות ותורמות לעצמה ולזולתה במשפחה ובקהילה.

סביבה ידידותית ומאפשרת

סביבה ידידותית ומאפשרת היא סביבת קהילה ושרותים הרואה את המשפחה על חברה כיחידה אורגנית שיש לתמוך בתיפקודה ולסייע לה לפתח איכות חיים מיטיבה. סביבה כזו מפתחת הידברות מתמדת עם המשפחה ויוצרת הזדמנויות לפיתוח קשרים תומכים ומיטיבים בין המשפחות ובינן לבין מוסדות הקהילה.

כדי להשיג את מטרותיה מפתחת הנחיית הורים ומשפחה מסגרות למידה, דיון, ליבון ותמיכה למבוגרים לגבי תפקידיהם המשפחתיים. פעילות זו נגזרת מתפיסות ועמדות ערכיות והיא מתבססת על ידע מקצועי ומבוצעת ע"י אנשי מקצוע שהוכשרו לכך.

(ב) תפיסות ויסודות

הנחיית הורים ומשפחה מבוססת על תפיסת המשפחה כבית הגידול והחיים של אנשים מבוגרים וצעירים. ועל כך שגדילה וצמיחה מתפתחים מתוך היש והטוב, ולא מתוך האין והרע, ועל כך שיש דרכים חינוכיות-לימודיות להרבות את הטוב ולהעצים את הטובות (WELLNESS). היא נשענת על ההשקפה האופטימית בדבר **מסוגלותו** הגבוהה של האדם ללמוד, להתפתח ולהשתנות באמצעות קניית ידע ויצירת דעת, על **רצונו** לעשות כן, ועל **יכולתו** לפתח באמצעים אלו איכויות חיים טובות ומיטיבות.

הנחיית הורים ומשפחה ניצבת כיום על ארבעה אדנים (כהן, 1998):

- **אדן האמונה** – בחשיבותה ובמרכזיותה של המשפחה להתפתחותו התקינה והכוללת של הפרט ולשלומה ולבריאותה של חברה מודרנית, דמוקרטית, רב תרבותית.

ואמונה ברצונם ושאיפתם של בני המשפחה לחיות בתוכה בטוב ולהיטיב עם עצמם ועם זולתם במשפחה.

- **אדן ההכרה** – במציאות החיים רבת הפנים ומהירת השינויים של פרטים ומשפחות בימינו ובשינוי מעמדה, תיפקודה ויחסיה של המשפחה כלפי חברה וכלפי החברה. והכרה בסוגיות האישיות והמשפחתיות המתעוררות היום ובדילמות הנלוות אליהן.

- **אדן הידיעה** – שאנשים ומשפחות מתפקדים מתוך ובהתאם למשאבים הפנימיים והחיצוניים העומדים לרשותם. וידיעה שידע, מיומנויות ומודעות מפתחים ומעשירים את המשאבים, יוצרים דעת ותובנות, משפרים תיפקודים ומקדמים העצמה.

* **אדן ההבנה** – שיש אפשרות לסייע למשפחות ולאנשיהן לקנות ידע ולפתח דעת ותובנות באמצעות פעילות חינוכית-לימודית.

והבנה שפעילות כזו היא פעילות מקצועית הנעשית ע"י אנשי

מקצוע שהוכשרו לעיסוק זה והתמחו בו.

אדני הנחיית הורים ומשפחה מביעים את התרבות של התחום ומשקפים את ה"אני מאמין" הערכי שלו. אדנים אלו מתייחסים לאדם, למשפחה, לתהליכי שינוי ולמידה ולקשר שבין ידע להתנהגות.

תרבות הנחיית הורים ומשפחה מציבה במרכז את האדם המבוגר ואת צרכיו, ציפיותיו ושאיפותיו בתחום חיי משפחה והיחסים הבין-אישיים.

תרבות הנחיית הורים ומשפחה מבוססת על תפיסת האדם כטוב וכשומר טוב עבור עצמו ועבור בני משפחתו וסביבתו. היא מכירה בכך שהאדם הוא יצור חברתי שהולדתו, גדילתו וחלק ניכר ממציאיות חיו מתרחשים במשפחה. ולבו חפץ להיות ולחיות במשפחה טובה ומיטיבה.

טענת תרבות זו היא: שידע ודעת בנושאים משפחתיים, חינוכיים ופסיכולוגיים יוצרים תובנות, מאפשרים שינוי ושיפור, משכללים תיפקודים ומגבירים סיכויים ליצירת איכות חיים מיטיבה במשפחה. אי-לכך היא דוגלת בעקרון דמוקרטיזציה של הידע. על-פי עקרון זה הידע הצבור בנושאי הורות ומשפחה כמו גם בנושאי חינוך ולמידה אמור להיות בידי כל המבוגרים המתפקדים במשפחה ומקדמים תהליכים של חינוך ולמידה עבור עצמם ועבור זולתם במשפחה. החיים במשפחה מאפשרים למידה משמעותית משום ההזדמנות לקישור מעשי בין ידע תיאורטי לבין שימוש ויישום. יתר על כן, על-פי גישתה עצם הלמידה מרחיבה דעתו של אדם וחווית הלמידה יוצרת תחושה טובה ומאפשרת ליכולות ולמסוגלויות אישיות ומשפחתיות לצאת מן הכוח אל הפועל. זהו למעשה תהליך של פיתוח **העצמה** באמצעות למידה.

פעילות הנחיית הורים ומשפחה מתבצעת על יסוד ערכי כבוד וקבלה למשפחתיות – לזוגיות, להורות וכמובן לסבאות ובוודאי לאדם היחיד. מתוך ערכי הכבוד מקדמת תרבות הנחיית הורים ומשפחה את המקצועיות וההתמקצעות של התחום. המקצועיות היא בו זמנית ערך לעצמו בתוך התרבות הכוללת של התחום, היא גם ביטוי לערכיו וגם כלי להחדרתם.

כמו רוב התרבויות שואפת תרבות הנחיית הורים ומשפחה להנחיל את תפיסותיה וערכיה, להרבות אותם, להפיצם ככל האפשר ובכך להעצים את הטובות. היא עושה זאת באמצעות פיתוח פעילויות הנחייה לכל האוכלוסיות הרלבנטיות.

ג) שדות ופעילויות

הפעילויות בתחום הורים ומשפחה כוללת היום שני שדות עיקריים ובכל שדה מצויות ומתפתחות, בו זמנית, מספר ערוגות.

ג.1. שדה המקצוע ותחום הדעת

שדה זה כולל את פיתוח הדעת והמקצוע של הנחיית הורים ומשפחה. אוכלוסיית היעד שלו הם אנשי אקדמיה, אנשי מקצוע מתחומי החינוך והסיוע

הבין-אישי ומי שמכשיר עצמו כאיש מקצוע בתחום.

*** ערוגת המקצוע – ההכשרה וההסמכה**

17 תוכניות הכשרה למנחים מוסמכים למבוגרים קיימות כיום. ההכשרות הן בתחומים: הורות ומשפחה; זוגיות ונישואין; סבאות וזיקנה; רב-דוריות במשפחה; משפחה במעבר תרבותי; תקשורת מורים-הורים. ההכשרה המקצועית מתפתחת בתכנים חדשים, התמחויות מקצועיות ומסלולי קידום מקצועי למנחים. תוכניות ההכשרה מתבססות בפעילותן המקצועית על גישות ותיאוריות פסיכולוגיות שונות. הגישות והתיאוריות הנפוצות הן: הגישה הדינמית, הגישה האדלריאנית, והגישה ההתנהגותית, הגישה ההומניסטית; הגישה המערכתית והגישה הרב תרבותית. בוגרי תוכניות ההכשרה מנחים בפועל על-פי הנחות היסוד והעקרונות של הגישה בה הוכשרו.

כל ההכשרות פועלות על-פי תקנון "מנחה מבוגרים מוסמך".

התקנון קובע את מסגרת ההכשרה – 600 שעות לימוד; את מרכיביה עיוני-תיאורטי ומעשי-התנסות; את תכניה ודרכי הפעלתה תוך שהוא מאפשר חופש אקדמי למנהלה.

ההכשרות מתקיימות באוניברסיטאות, מכללות ומכונים והן מופעלות בכל מגזרי החברה בישראל. התוכניות מלוות ומפוקחות ע"י אנשי האגף לחינוך מבוגרים. הסמכת המנחים היא בסמכותו של האגף והיא נעשית על יסוד המלצת מנהלי תוכניות ההכשרה.

עד היום הוכשרו והוסמכו כ-1600 מנחים לקבוצות מבוגרים וכ-700 תלמידי הנחיה נמצאים במסגרות הכשרה מדי שנה.

אין ספק שקיים כיום מקצוע חדש בין מקצועות הסיוע הבין אישי והחינוך: מקצוע "מנחה הורים ומשפחה". המקצוע מוכר ע"י אנשי המקצועות האחרים ועל ידי קהל הצרכנים. הוא זוכה ללגיטימציה ולהתייחסות במערכות האקדמיות וההפעלתיות.

*** ערוגת תחום הדעת והזהות המקצועית**

ערוגה זו נמצאת בשלבי פיתוח ועיצוב, היא מתגבשת מתוך יחסי הגומלין בין ההכשרות המקצועיות כמקומות בהם מונחל ידע ומתפתחת דעת לבין פעילות ההנחיה למעשה.

שני משתנים מעצבים במשותף את תחום הדעת של הנחיית הורים ומשפחה:

א. עשייה.

ב. ידע תיאורטי.

העשייה בו באה לידי ביטוי ב:

א. ריבוי דרכים ותוכניות להכשרת מנחי הורים ומשפחה.

ב. מגוון רב של פעילויות בהנחיית הורים ומשפחה.

התיאוריה בו באה לידי ביטוי ב :

א. גיוון בדרכי ההתייחסות להבנת מצבים וצרכים של הורים ומשפחות.

ב. שימוש בתיאוריות רבות ושונות בשרות הנחיית הורים ומשפחה.

מצב זה הוא ביטוי לעושר העשייה ולמורכבות התיאורטית שבו.

מציאות זו באה לידי ביטוי בתהיות ובויכוחים **בין** אנשי תחום הנחיית הורים **לבין** אנשי מקצועות הסיוע והטיפול. התהיות והויכוחים הם בענין גבולות העשייה והלגיטימיות שלה ביחס למצבים, בעיות ואתגרים של הורים ומשפחות. הויכוח הנפוץ כאן הוא הויכוח על מהו טיפול ומהו חינוך ומי רשאי להתערב ובאיזה מצב. השאלה כאן היא היכן הנחיית הורים ומשפחה ממקמת עצמה ומה יחודיותה ? ביחד עם ויכוח זה מתקיים ויכוח גם **בתוך** אנשי התחום. ויכוח זה הוא בין אנשי הגישות התיאורטיות השונות ועיקרו איזה תיאוריה עדיפה ואפילו איזה תיאוריה יותר "נכונה" לשימוש בהנחיית הורים ומשפחה.

מתעוררים כאן צרכי הזהות של תחום הנחיית הורים ומשפחה וצרכי ביסוס וגיבוש הידע התיאורטי הרלבנטי. אלו עדין לא קבלו מענה מקצועי והם נמצאים, כפי שציננו, בשלבי פיתוח ועיצוב.

2.ג. שדה הארגון ופעילות ההנחה

שדה זה כולל את ערוגת פיתוח התשתיות המבניות-ארגוניות ואת הערוגה

המגוונת ביותר – פעילות ההנחה למעשה.

*** ערוגת מבנה ארגוני למיצוב ולפריסת פעילות תחום הורות ומשפחה**

מערכות למידה בחינוך מבוגרים, כמו בחינוך ילדים, זקוקות למבנה ארגוני שיתמוך בפעילות הלמידה ויאפשר את התרחשותה.

משימות התחום ומטרותיו מחד ותפיסת הנחיית הורים ומשפחה כפעילות מקצועית האמורה לתת מענים לצרכים אוניברסליים של מבוגרים בחברה

מודרנית-דמוקרטית מאידך, מכתביבים הצבת מבנה ארגוני רב רמות ורב

מסגרות. מבנה שיקדם את עוררות המודעות של מעצבי המדיניות

החינוכית-חברתית ומפעיליה וגם את מודעות המבוגרים-צרכניו. מבנה

שיאפשר פעילות מקצועית, מותאמת ונגישה של מנחים ומונחים גם יחד.

לשם כך מתפתח ומוצב בימים אלו המבנה הבא :

מבנה בן שלוש רמות ומגוון מסגרות:

רמה ארצית:

א. מועצה ציבורית לפיתוח והעצמת ההורות בישראל.

ב. פורום "הורים בחינוך" – פורום יחידות משרד החינוך הפועלות בתחום הורים והורות.

ג.

פורום רכזי תוכניות הכשרה – הפורום מגבש ומעדכן את התקנון

המשותף המנחה את תוכניות ההכשרה
בגיבוש תוכניות ההכשרה.
הכשרות הפועלות על-פי התקנון זכאיות
להגיש את בוגריהן לקבלת הסמכה
בהנחיית קבוצות מבוגרים. ההסמכה
ניתן ע"י האגף לחינוך מבוגרים.

ד.

מועצת מנחות הורים ומשפחה – אנשי מקצוע מתנדבים המשמשים
כמועצה מייעצת ומסייעת בפיתוח
התחום והפעלתו.

רמה אזורית: מרכז רב-תחומי להורות ומשפחה:

מרכז אזורי להורות ומשפחה הוא מוסד הכשרתי-לימודי-הנחייתי
למבוגרים העוסק בקידום נושאי הורות ומשפחה בהיבט
חינוכי-חברתי.
המרכז מקדם נושאים אלו באמצעות פיתוח תחום הדעת של הורות
ומשפחה; הכשרת אנשי מקצוע להנחיה רב-תחומית של מבוגרים
בתפקידיהם המשפחתיים; עיצוב והפעלה של מסגרות לימוד
והנחיה מגוונות לקהלי היעד השונים של הורים, משפחות וקהילות.

רמה יישובית: ועדה יישובית לקביעת מדיניות ופיתוח פעילויות לקידום לימודי
הורות ומשפחה. הועדה כוללת את מירב הגופים והארגונים
הפועלים בישוב בנושאים אלו.

מסגרות פעילות יישובית הקיימות היום הן:

- * מרכז יישובי להורים ומשפחה.
- * מרכז יישובי להורים ומשפחה במעבר תרבותי.
- * בי"ס יישובי להורים.
- * חוגי הורים.
- * מסלול לימודי משפחה בקתדרה עממית.
- * תוכניות לימוד במסגרות השכלת יסוד ותיכונית.

מבנה זה אמור לאפשר ולקדם מענה רב תכליתי לפיתוח העצמת תחום הנחיית
הורים ומשפחה בכל הרמות מתוך הבט מקצועי והבט קהילתי.
המבנה מאפשר, לדעתנו, פיתוח מקצועי מתמשך ופיתוח הפעלתי רב גווני הנותן
מקום ותמיכה לכל הגופים המפעילים הלכה למעשה את הנחיית הורים ומשפחה
ולכל צרכניה העכשוויים והעתידים.

* ערוגת פעילות הנחיית הורים ומשפחה

בערוגה זו ניתן להבחין בפעילות רבה ומגוונת הנמצאת בשלבי התפתחות שונים. תחום ההנחיה המפותח ביותר הוא תחום הנחיית הורים. בתחום הנחיית הורים ניתן למצוא כיום פעילות הנחייתית-לימודית מגוונת ביותר בתכנים, בשיטות ובמסגרות (מנחה למנחה 5,6,7,8). הפעילויות הנפוצות הן להורים במצבי הורות שונים: הורים צעירים, הורים מבוגרים, הורים יחידים, הורים חורגים, הורים עולים וכד'. רוב הפעילויות מתקיימות במסגרות קבוצתיות הנקראות "חוגי הורים" התכנים בפעילויות אלו מזוהים בד"כ בשני אופנים: א. על-פי גיל הילדים: חוג הורים לילדים בגיל הרך; לילדים מתבגרים וכד'. ב. על-פי הגישה בה משתמש המנחה בהנחיה: גישה אדלריאנית; גישה הומניסטית; גישה תקשורתית וכד'.

בצד פעילות זו מתפתחת כל העת הדרכה מובנית להורים לשם פיתוח יכולות וכישורי ילדים. התוכניות העיקריות הפועלות הן: האתגר, הטף, הור"ים, פסיעות ראשונות ועוד. תוכניות אלו מיועדות בעיקר לאוכלוסיות הזקוקות לתשומת לב ולהשקעה ייחודית. הן מופעלות על-ידי גופים אקדמאים וחינוכיים ומתקיימות בשכונות ובעיירות.

בעשור האחרון עם בואן של העליות מאתיופיה וממדינות חבר העמים רוכז מאמץ מיוחד לפיתוח הנחיה להורים ומשפחות במעבר תרבותי. מעבר תרבותי יוצר מציאות הורית ומשפחתית מורכבת ומאתגרת לעולים ולנקלטים גם יחד. במציאות זו חווים ההורים והמשפחות קודם כל את האובדן. אובדן זהות, אובדן מקורות תמך חברתיים ואובדן קודים תרבותיים. בו זמנית הם מצופים לתפקד במיטבם כדי לסייע לעצמם ולילדיהם בתהליך הקליטה. הקולטים חווים את חוסר ההבנה של עצמם ושל זולתם ואת הדרישה לקבל, להכיל ולתמוך בשונה ובזר שאינו מוכר.

הנחיה, תמיכה וסיוע דרושים לשני השותפים בתהליך הקליטה, לשם כך הופעלו במסגרות הנחיית הורים ומשפחה תוכניות הכשרה למקשרים-חינוכיים ולמנחים עולים ופותחו תוכניות הנחיה ייחודיות: "גישור בין ישן לחדש – הבניית התפקיד ההורי" המיועדת להורים עולי אתיופיה ותוכנית "מרכז יישובי הורים ומשפחות במעבר תרבות" שמיועד לעולי חבר העמים.

תחומי הנחיה בהתפתחות הם: **העשרת הזוגיות** – כאן מתקיימת מזה שלוש-ארבע שנים הנחיה קבוצתית לזוגות הרוצים להעשיר את הזוגיות. לרכוש ידע וכלים להתמודדות מיטיבה עם סוגיות זוגיות.

תחום נוסף הנמצא בהתפתחות מואצת הוא **הנחיה לזקנה וסבאות**. פעילות זו מתקיימת בחוגים, קבוצות, הרצאות, מועדונים, בתי אבות וכד'. ומתבצעת ע"י מנחים שהתמחו בנושא. תכני הפעילות הם: הקניית ידע על זקנה וסוגיות בזקנה;

פיתוח מיומנויות להתמודדות עם משימות החיים לגיל זה; והעמקת המודעות האישית לפיתוח עמדות, תפיסות וגישות למציאות החיים בגיל הזקנה. שני תחומים אלו החלו להתפתח בשנים האחרונות והפעילות בהם היא עדיין בהיקף מאוד מצומצם.

תחום הנחיה משמעותי הנמצא כעת בהתפתחות מואצת הוא תחום תקשורת מורים הורים. תחום זה מתפתח תוך בירור סוגיית מקומם האפשרי והרצוי של הורים במערכות חינוך וחברה.

תופעות חינוכיות וחברתיות עוררו צרכים וציפיות אצל הורים ומורים זה כלפי זה. פעילות ההנחיה כוללת בירור הציפיות ואיתור דרכי השיתוף וההידברות הרצויות.

כל פעילויות ההנחיה מתבצעות ע"י מנחים מוסמכים למבוגרים ומופעלות ע"י רשויות מקומיות, מתנ"סים, מרכזים קהילתיים, קתדראות עממיות, מרכזי תהילה, ארגוני נשים, מכונים, מרכזים להורות ומשפחה ובתי-ספר.

בסה"כ פועלים כיום כ-50 מרכזי הדרכה להורים ומשפחה, למעלה מ-2000 קבוצות הנחיה פועלות מדי שנה במסגרות הנחיה מגוונות. בהרצאות, בדיונים, בקבוצות הלמידה בנושאי הורות ומשפחה משתתפים למעלה מ-100,000 מבוגרים מידי שנה מכל מגזרי החברה בישראל.

זוהי תמונת מצב הפעילות בתחום הנחיית הורים ומשפחה נכון לשנת היובל למדינת ישראל.

אין ספק שאנו יכולים להתברך ברוחב הפעילות, בעומקה ובהיקפיה. השאלה היא לאן מתפתח התחום מנקודה זו? מהו עתידו?

מכיוון שיודעים אנו שהעתיד ניזון מן העבר וכדי לדעת לאן מכוונים ומתכוונים מכאן יש לזכור מאין יצאנו. למעשה העתיד נוצר בראי העבר. אם כך, ראוי לבחון למה ואיך כל זה התחיל?

קורט היסטוריה:

בראשית

כל זה התחיל מהמעשה. בראשית היה המעשה. המעשה שנעשה במענה לצרכים מזוהים וגלויים של עם המכנס תפוצותיו מירכתי ארץ. כלומר, ראשית דבר ב"דרך ארץ" ובמעשה שעצם עשייתו מגלה צרכים שלא זוהו מלכתחילה. במענה לצרכים חדשים אלו מתפתחת פעילות ובעקבותיה התפתח תחום דעת ומקצוע שנקראו בהמשך "הנחיית הורים ומשפחה".

מכאן ראשיתה.

ראשיתה במציאות החיים של מדינה וחברה בהתהוות. במציאות חיים של הורים עולים המגדלים ילדים במקום חדש, בשפה חדשה ובתרבות חדשה שאינם מוכרים ואינם מובנים להם ;

ראשיתה במציאות חיים של מורים ומחנכים המנסים להצליח במשימתם ללמד ילדים ועשייתם אינה מסתייעת ;

וראשיתה במציאות חיים של ילדים הלומדים במערכת חינוך מתגבשת המחפשת את דרכה ומשום כך שואפת לאחידות ולעיתים מגלה נוקשות כלפי הילדים שצריכים להתאים עצמם אליה ומתקשים לעשות זאת.

במציאות החיים של ראשית המדינה היה המעשה. בתשט"ו (1955) הכריז שר החינוך דינור, על מבצע הנחלת הלשון שתכליתו הייתה הקניית ראשית ידיעת הלשון בדיבור, בקריאה ובכתיבה והרחבת ידיעותיהם של מעוטי השכלה (וינברג 1992). לשם כך גייסו מוסדות המדינה מורים, מתנדבים וחיילות שילמדו לשון עם וינחילו תרבות של חברה. גודל המשימה ודוחק השעה הביאו לגיוס מספר רב של אנשים ללא כל הכשרה קודמת. במבצע זה בשנת תשט"ו נוצרו ע"י המורים והמתנדבים כיתות הורים ונפתחו חוגי משפחה-קבוצות למידה שפעלו בבתים.

כאן נשתלו זרעי פעילות הנחיית הורים. מסגרות הלימוד : הורים, ומקום הלימוד : בתים, היוו רקע לזיהוי צרכים של הורים בתחום ההורות והחינוך ולחיפוש מענים לצרכים. כל מי שלימד במסגרת זו, בלי הבדלי רקע ומקצוע ראה עצמו מתאים לתת עצות ולהורות להורים כיצד להתנהג ומה לעשות. וכך החלה ונתקיימה הנחיית הורים למעשה.

כל זה כבדרך אגב.

גילוי הצורך וניצני הנחיית הורים

בתשכ"ד (1964) הכריז משרד החינוך על מבצע ביעור הבערות, בניהולו של יצחק נבון, מתוך הבנת השפעותיה השליליות של הבערות על חייהם של מבוגרים וצעירים. בין הנימוקים המרכזיים לצורך בביעור הבערות מופיעים כאן לראשונה נימוקים שעניינם שלומה ושלמותה של המשפחה ותפקיד ההורה כמקדם כישורי ילדים :

"ביתם של הורים משפיע לרעה על חינוך הילדים שאינם יכולים להיעזר בהורים לשם התקדמות בלימודים לפי כישוריהם. לכן, אין להישען אך ורק על הדור הצעיר ולתת לדור המדבר לחיות את חייו, כשהוא שקוע בחשכת הבורות. יש לדאוג לקידומו ההשכלתי של ציבור ההורים, כי פער בין ילדים והורים עלול לגרום למשברים במבנה המשפחה ולערעור סמכות ההורים" (וינברג עמ' 145).

במבצע זה שולבו בלימודים שיחות על נושאים שונים באזרחות, חיי משפחה וחינוך ילדים ואף שיחות בנושאים אישיים ופרטיים.

תוך כדי המבצע ובעקבותיו עסקו גם אנשי אקדמיה (חן 1968, 1970) וגם אנשי מעשה (פלד 1970, 1976) בהגדרת צורכי ההורים, בהסברת מקורות הצורך ובהצדקת פיתוח פעילות שתהווה מענה לצורך. בעיקר מתוך פעילות זו צמחה ההכרה אצל קברניטי החינוך - שר החינוך ויועציו - שיש מקום לפתח עשייה ייחודית לשם הדרכת הורים, ובשנת 1970 הוקם ע"י הנהלת חינוך מבוגרים במסגרת חינוך מבוגרים המדור להדרכת הורים. כדי להחליט על דרכו הפעיל המדור "צוות ייעוץ הדרכת הורים" שהורכב מאנשי אוניברסיטה, אנשי מקצועות החינוך והטיפול: פסיכולוגים, מחנכים, עובדים סוציאליים ועוד.

אנשי המדור וצוות יעוץ הדרכת הורים קבעו בפעם הראשונה את מטרת הפעילות: "מטרת חוגי ההורים היא לסייע להורים להכיר את תהליכי ההתפתחות של ילדיהם, להגביר בהם את המודעות לבעיות חינוך הילדים בבית ומחוצה לו ולעודד את פיתוח הקשרים בין בית הספר והבית" (טוקטלי, בדפוס).

בהתאם להגדרה זו התפתחה הנחיית הורים מתוך תפיסת ההורה כמתווך לפיתוח כישורי ילדים. בפעילות זו לימדו את ההורים להשתמש במשחקים, סיפורים, ופעילויות לימודיות מובנות וכד', כדי לקדם את כישורי הילדים ולהכניס ללמוד במערכת החינוך.

פעילויות מובנות של הדרכת הורים לפיתוח כישורי ילדים פותחו בעיקר ע"י האוניברסיטאות והופעלו על-ידם ביחד עם המדור במשרד החינוך.

המנחים בפעילויות אלו היו פסיכולוגים, עובדים סוציאליים, מורים ואף אנשים בלתי מקצועיים שעברו השתלמות בת יומיים שלושה.

על רקע הנסיון שהצטבר עם התפתחות הפעילות ציינה פרופ' סמילנסקי יועצת המדור בשנת תשל"ז (1976) את התפקיד של הדרכת הורים כך:

"הבעיה אינה ללמד הורים מה צריך הילד, אלא למה הם עצמם זקוקים כדי להנות מכל שלב של ההורות וכדי לעבור לשלב הבא" (וינברג 1994).

פיתוח הנחיית הורים גם לכיוון התפקוד ההורי בכללותו והתייחסות לצורכי ההורה בתפקידו, בנוסף לצורכי הילד, עורר את השאלה מי ראוי להנחות הורים? בתש"ם (1980) קבל האגף לחינוך מבוגרים החלטה שיש להכשיר מנחי הורים ויש לפעול למקצוע הפעילות. בכך קבע האגף את מדיניותו בתחום המקצוע. כך השתלשלה הנחיית הורים והכשרת מנחי הורים בתוך הממסד החינוכי.

עוד קודם לכן, החל משנת 1962, פיתח קומץ של אנשי מקצוע מחוץ לממסד החינוכי, ברשותו של אחי-יותם עובד סוציאלי בעיריית תל-אביב, פעילות הדרכה להורים. פעילותם נבעה מההכרה שהורים מתקשים בתפקידם ההורי וניתן לסייע להם באמצעות הקניית ידע פסיכולוגי וחינוכי. הפעילות התפתחה על יסודות הגישה האדלריאנית ועקרונותיה כשהם מיושמים לתחום הנחיית הורים. סגנון פעילות זה מסמן תחילתו של קשר בין עשייה לבין תיאוריה בתחום הנחיית

הורים. גם כאן הסתמן הצורך בהכשרה מקצועית למנחי הורים, הן ללמידת הגישה האדלריאנית עצמה והן ללמידת אופנויות יישומה בהנחה.

מסוף שנות השבעים ותחילת שנות השמונים מתחילה התפתחות מקצועית ממוסדת של הכשרת מנחי הורים (וולשטיין 1992).

מזמן זה מקדם האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך תהליך של התמקצעות. האגף עושה זאת על-ידי עידוד יוזמות אוניברסיטאיות ומכללתיות ומתן לגיטימציה לפעילות הכשרתית והנחייתית בגישות תיאורטיות מגוונות שנקבעו למעשה ע"פ דעתם ונטיות ליבם של אנשי מקצועות הטיפול והחינוך במוסדות אלה.

תהליך זה יצר בפועל מספר תוכניות הכשרה למנחים להורים שפעלו על-יסוד גישות תיאורטיות שונות. בהרשאת שר החינוך ובסמכותו יסד האגף ביחד עם ראשי התוכניות ההכשרה מסגרת מחייבת ומאחדת לכל תוכניות ההכשרה שנקראה "תקנון מנחה מוסמך". ע"פ התקנון אושרו תוכניות 'הכשרה' והוענקו תעודות הסמכה לבוגרי התוכניות.

ההתמקצעות נתנה דחיפה משמעותית לפיתוח הפעילות ההנחייתית להורים. רשויות מקומיות, ארגוני נשים מתנ"סים ובתי-ספר קהילתיים הפעילו כל אחד על על-פי תפיסותיו ויכולותיו פעילות הנחיה להורים.

התפתחות נוספת התרחשה בראשית שנות ה-90 כשמשרד החינוך הכיר בצורך ובנחיצות של הנחיית הורים והעלה את המדור להדרכת הורים לדרג של מחלקה והקצה לכך תקן ניהול ופיקוח ברמה ארצית. פיתוח זה יצר הזדמנות מקצועית להרחבת פעילות ההנחיה לתחומי תיפקוד ותפקיד נוספים של המבוגרים במשפחה ושל המשפחה כיחידה אורגנית בתוך הקונטקסט הקהילתי.

השינוי בא לידי ביטוי בשם המחלקה: "המחלקה להורים משפחה וקהילה" כך הורחבו וסומנו שדות המקצוע והפעילות העכשוויים.

בדרך זו נוצר ועוצב הדיוקן הנוכחי של תחום הנחיית הורים ומשפחה.

בחינה והערכה

התפתחות הפעילות בתחום הורים ומשפחה לוותה מראשיתה והיא מלווה גם כעת בבחינה ובדיקה מתמידים. הבדיקה והבחינה מתייחסים לכל שטחות התחום: הגדרות ומטרות, תכנים, שיטות ומבנים.

התפתחות התחום מתרחשת מראשיתה ועד היום מתוך דיון סביב 4 דילמות מרכזיות:

(1) דילמה תכנית-הקשרית.

(2) דילמה מקצועית-הכשרתית.

(3) דילמה שיטתית-דידקטית.

(4) דילמה מבנית-ארגונית.

1) דילמה תכנית-הקשרית

דילמה זו מתייחסת לתכני ההנחיה. יש לומר שתכני ההנחיה נגזרים מתוך תפיסת הלקוח – מצבו, תפקידו, צרכיו וציפיותיו. הלקוח המזוהה כלפיו ואיתו נעשית ההנחיה הוא המבוגר במשפחה.

השאלה היא האם המבוגר נתפס רק מתוך הקשריו עם ילדיו וצורכיהם ו/או כאדם בעל צרכים בכל תחומי החיים ו/או כאדם בעל תפקיד **שצרכיו** נגזרים מתוך תפקידיו ומשימות חייו.

התשובות לשאלות אלו קובעות במידה רבה ביותר את התכנים והנושאים בהם עוסק התחום. בראשית נתפסו המבוגרים-ההורים אך ורק **כמתווכים** לפיתוח כישורי ילדים וכמי שתפקידם הוא ליצור תנאים הולמים התומכים בהשתלבות חברתית וחינוכית של ילדים ובהצלחתם הלימודית. לשם כך פותחו כפי שראינו, תוכניות מובנות כמו האתג"ר, הטף ולאחר מכן המשחקיות שעניינן היה ללמד הורים כיצד לטפח את ילדיהם. בהמשך התרחבה תפיסת הלקוח. המבוגר נתפס כבעל תפקיד וכדי לסייע לו בתפקידו הורחבו תכני ההנחיה והם כללו גם מתן ידע רלבנטי על התפתחות והתנהגות ילדים וגם פיתוח מיומנויות וכשירויות הוריות כגון: מסר אני, הקשבה פעילה, פתרון קונפליקטים. המשימה הוגדרה כפיתוח הורות יעילה ומועילה.

התפתחות נוספת חלה כשבמהלך הפעילות העלו הורים את קשייהם ולבטיהם והפנו את תשומת לב המנחים לצרכיהם כאנשים בעלי תפקיד. ועוד יותר מכך כשהתברר, גם מתוך ידע תיאורטי (ברגמן, כהן 1997) וגם מנסיון ההנחיה שטיב תיפקודם תלוי במידה רבה בטובתם ושלומם שלהם.

מכאן נפרש שדה פעולה רחב וסומנו תכני ההנחיה הרלבנטיים. ההתייחסות הורחבה לראיית המבוגר בהקשריו התפקידיים המשתנים במעגל חיי המשפחה. התפיסה שהתגבשה היא **התפיסה של המבוגר כבעל תפקידים משתנים במשפחה: תפקידי זוגיות, הורות וסבאות ותכנים רלבנטיים שולבו בהנחיה.** המשימה שהוגדרה היא שיכלול ופיתוח התיפקודים של האדם המבוגר בעל התפקיד.

תיאוריות התפקיד (קפלן 1970) מורות כי ניתן לסייע לבעל התפקיד באמצעות הקניית ידע, פיתוח מיומנויות והעמקת המודעות האישית-תפקידית. תפיסה זו של המבוגר כבעל תפקידים במשפחה העשוי להיטיב את תיפקודיו באמצעות עולמות דעת שונים הרחיבה מאוד את תכני ההנחיה, והעשירה אותם.

יחד עם זאת היא הציבה גבולות לתכנים הרלבנטיים וסימנה גיזרת פעילות בתחום התפקידים המשפחתיים. זאת לעומת המרחב האין סופי של ראיית המבוגר כאדם בעל צרכים לימודיים בכל שטחי חייו ובכל תפקידי חייו מעצם היותו אדם. בודאי שדילמת התוכן וההקשר תמשיך ללוות את התפתחות התחום. ההתמודדות איתה תיגזר מתוך תפיסת האדם ומקומו בקונטקסט החברתי, תפיסת המשפחה

וחשיבותה ליחיד ולחברה ותפיסת מחויבות החברה ליחיד-האינדיבידואלי. בהתאם לכך אין ספק שההתפתחות היא פועל יוצא של התרבות הרווחת ורוח הזמן.

2) דילמה מקצועית-הכשרתית

ריבוי הפעילות בתחום הנחיית הורים ומשפחה ומגוון תכניה והתפתחות תוכניות הכשרה למנחים מחדדים את הדילמות והשאלות המקצועיות משני היבטים:

* מהיבט הזהות המקצועית שכולל את הגדרת התחום על פי תכניו.
השאלה היא שאלת גבולות התחום והתפיסות התיאורטיות המנחות את הפעילות בו.

* מהיבט של ההכשרה – מיהו איש המקצוע המתאים לפעול בתחום על פי זהות ומטרותיו.

גבולות תחום הנחיית הורים מסתמנים בתוך מקצועות הסיוע הבין-אישי (HELPING PROFESSIONS) בסמוך לייעוץ חינוכי, ייעוץ פסיכולוגי, עבודה סוציאלית וחינוך מבוגרים (ווזנר 1988).

שאלת גבולות התחום מלווה את הפעילויות השונות שהתפתחו בו מראשית התפתחותו. השאלות נשאלות בעיקר מול התחום של טיפול משפחתי על ביטויי השונים. על-פי המודל הרפואי, שהוא המודל הנפוץ בתחום הסיוע הבין אישי, קדם טיפול משפחתי לחינוך משפחתי ולהנחיית הורים בכלל זה.

האבחנה הראשונה שנעשתה בין התחומים נעשתה עוד ב-1935 בצורה הפשוטה ביותר: "חינוך משפחתי מסתיים היכן שטיפול משפחתי מתחיל" - (INDEMAN AND THURSTON 1935). שלושים שנה לאחר מכן אומר בריס (BRIM 1965) שחינוך מתמקד באספקטים המודעים של אישיות המונחה ואילו טיפול משפחתי מתמקד באספקטים הבלתי מודעים באישיותו של המטופל. גם בשנים לאחר מכן לא חלה התקדמות באבחנה בין שני התחומים. ARCUS (1993) בספרה העוסק בחינוך משפחתי אינה טורחת להשיב על שאלה זו אלא מעלה שתי שאלות אחרות שהן:

א. האם ישנה אבחנה מושגית לגיטימית בין שני התחומים?
או שמא הם משקפים שתי נקודות שונות על פני רצף אחד.

ב. כיצד הבהרת הנושא תשפיע על תחום חינוך הנחיית משפחה (Family Education)?

דוהרטי (1995) מציג לגבי שאלות אלו דעה האומרת שבין שני התחומים אין דיכוטומיה אלא רצף המשכי של עבודה עם משפחות. לדעתו, להבהרה זו השלכות חשובות מאוד לגבי הנחיית הורים וחינוך משפחתי.

יחד עם זאת רבים מהנסיונות להבחין בין שני התחומים משתמשים במושגי עומק ואינטנסיביות כאשר טיפול משפחתי נתפס כעמוק יותר ואינטנסיבי יותר מהנחיית

אבחנות חלקיות נוספות מתייחסות לשלושה אספקטים של הפעילות:

- 1) **מידת המעורבות של המשתתף** - כאשר התוכנית/הפעילות מוגדרת כחינוכית למשתתף אין ציפיות לחשיפה גדולה ולאקטיביות מרובה.
 - 2) **טיב ההכשרה של המנחה** - מנחה בהבדל ממטפל לא הוכשר לעסוק בנושאים אישיים עמוקים ועלול לחוש לא בנוח כשנושאים אלו עולים.
 - 3) **מסגרת הפעולה** - פעילות בתחום טיפול משפחתי עלולה לא להתאים למסגרת קבוצתית ולגרום להפרעה במסגרת זו.
- למעשה האתגר בהנחיית הורים הוא להכיל בו בעת גם את העומק וגם את המגבלות והגבולות השומרים על המשתתפים והמנחים גם יחד.
- האבחנה בין חינוך לטיפול אינה מסייעת בהשגת אתגר זה, משום שאבחנה חדה כזו מחייבת חלוקה בין קוגניציה לבין אמוציה כאשר חינוך עוסק בקוגניציה וטיפול באמוציה. טענתו של דוהרטי (1995) היא שרק גישת הרצף לבעיית האבחנה בין חינוך לטיפול מאפשרת בשניהם התייחסות גם לקוגניציה וגם לאמוציה. על-פי גישה זו האבחנה היא במידת ה**עוצמה** INTENSITY בעבודה עם משפחות.
- מסקירה קצרה זו משתמע, לדעתי, שאין גבול ברור בין הנחיית הורים ומשפחה לבין טיפול משפחתי ויתכן שגבול כזה גם לא דרוש כלל. יחד עם זאת מתבררת הייחודיות של תחום הנחיית הורים.
- התחום עוסק בנושאים הוריים ומשפחתיים, ביחסים בין אישיים ובסוגיות של חינוך וגידול ילדים. ההתייחסות היא לפן הנורמטיבי של נושאים אלה שניתן להגדירם אוניברסליים. נכללים בו גם האספקטים הכרתיים-למידתיים וגם האספקטים האמוציונליים כלומר הרגשיים-חוויתיים של ההורות והמשפחתיות.
- עד היום וגם כיום משמשות תיאוריות פסיכולוגיות וחינוכיות רבות ושונות בסיס לפעילות ההנחה. ריבוי התיאוריות בשימוש מעשיר את הפעילות ומאפשר פיתוח מענים שונים לצרכי המבוגרים בעלי התפקידים במשפחה.
- יחד עם זה הריבוי מעורר שאלה מקצועית: באיזה תיאוריה יעשה שימוש לגבי איזה צורך? בהתייחס לאיזה מבוגר? על-פי אלו קריטריונים יעשו שיקולי דעת מקצועיים בתחום?
- נדרשת כאן תיאוריה בתחום הנחיית הורים ומשפחה. תיאוריה שתתן בידי איש המקצוע כלים לאבחון, תכנון והפעלה.
- תיאוריה שתכלול:**
- א. הנחות יסוד היוצרות מסגרת רעיונית תשתיתית לתחום.
 - ב. עקרונות מנחים הקושרים בין ההנחות לבין התופעות והסוגיות אליהן מתייחסים.

ג. כלי פעולה – ברמת מובנות משתנה המנחילים ידע ומפתחים יכולות התמודדות עם סוגיות אלו.

תיאוריה כזו תהווה מסגרת קונספטואלית לתחום הורות ומשפחה שתחבר בין ידע לבין צרכים, לבין מענים לצרכים אלו כשהיא מאפשרת גם תובנות וגם עשיות (מורגין 1992).

תפקידה של התיאוריה בהנחיית הורים ומשפחה הוא, אם כן, לקשר בין הידע על ההורות ומשפחה, לבין צרכים הוריים ומשפחתיים, לבין המענים הרלבנטיים לצרכים אלו.

לכן **תפקידה של תיאוריה בתחום הנחיית הורים ומשפחה הוא :**

- א. לאפשר **זיהוי ואבחון** של קשיים, צרכים ויכולות הוריות ומשפחתיות.
- ב. לשמש מסגרת **לפירוש ולהבנת** התנהגויות התפקידיות במשפחה.
- ג. לאפשר **הצבת מטרות** לפעילות המתאימה לזהות התחום ולקבוע דרכים להשגתן.
- ד. לספק **תכנים וכלים** שיאפשרו פעילות הנחייתית רלוונטית.
- ה. להשתית את פעילות ההנחיה על **עקרונות קוהרנטיים** ומסגרת מושגית מבהירה.
- ו. לאפשר **בדיקה, בחינה ותיקון** של פעילויות הנחיה ע"י קישור בין גורם לתוצאה.

תיאוריה כוללת וקוהרנטית כזו עדין לא התגבשה.

הצורך הוא בגיבוש תשתית תיאורטית מזוהה ומוגדרת להנחיית הורים ומשפחה שתכלול את מירב התיאוריות הרלבנטיות ושתעמיד מקסימום ידע מצוי לרשותו של המנחה. תשתית כזו היא המפתח לקידום המקצועיות בשלב ההתפתחות הנוכחי של תחום הנחיית הורים.

מיקצוע התחום מעורר גם את שאלת איש המקצוע. השאלות הן מי יכול ומי ראוי להנחות הורים ומשפחה ? ובהמשך מהן דרכי ההכשרה של המקצוע ? לשאלות אלו ניתנות תשובות שונות ע"י מקצועות שונים ובעלי תפקידים שונים במערכות חינוכיות וקהילתיות.

רכזי תוכניות הכשרה משיבים על כך בדרך מעשית של בניה ופיתוח תוכניות הכשרה הנעשות על-פי אמונתם ותפיסתם המקצועית ובהתאם לתקנון "מנחה מבוגרים מוסמך". בד"כ לכל תוכניות ההכשרה המוצעות נרשמים תלמידים הרוצים ללמוד בהן. גם זהו סוג מסוים של תשובה.

בעלי המקצועות הקרובים, אנשי חינוך ואנשי טיפול, חשים עצמם לא פעם ככשירים ומתאימים לעסוק בהנחיית הורים ומשפחה ואמנם הם עוסקים בכך בהתאם לגורמים המזדמנים. גם הלקוחות קרי, המבוגרים במשפחה וגם הגופים המארגנים קרי, מערכות חינוך וקהילה, רואים בעלי מקצועות שונים כגון, עובדים סוציאליים, יועצים חינוכיים, פסיכולוגים ומטפלים משפחתיים ככשירים ומוסמכים לכך. גם צורכי השעה ונסיבות המקום מקדמים שילוב של בעלי מקצוע שונים בפעילות בתחום.

הדילמה כאן היא האם להמשיך ולקדם את המקצוע כמקצוע ייחודי ומובחן או לפעול לקידום שילובם של בעלי מקצועות קרובים בפעילות זו ע"י הנחלת התפיסות, הידע וכלי הפעולה של התחום ? בשלב זה הנטייה המסתמנת היא לכיוון פיתוח המקצוע הייחודי אך ברור ששאלה זו נשארת פתוחה ומענים אליה יינתנו בעיקר על-פי צרכי התחום.

(3) דילמה שיטתית-דידקטית

הנחיית הורים ומשפחה מראשיתה ועד היום מבוצעת רובה ככולה בקבוצה ובשיטת ההנחיה הקבוצתית. הפעילות הנפוצה בה מכונה 'חוג הורים'. פעילות זו כוללת קבוצת הורים ומנחה קבוצה שעוסקים יחדיו, בדרכים מגוונות, בלימוד ובלבון נושאי הורות, חינוך וגידול ילדים. מתכונת זו הועתקה גם לתכני הפעילות האחרים שבתחום.

המאפיינים הקבוצתיים של אווירה, לכידות, השוואתיות, התנסות נמצאו כמאיצים תהליכי למידה ושינוי ועונים על צרכים אנושיים בסיסיים. ואמנם חלק מהמבוגרים מוצאים את הקבוצה כמסגרת למידה והשתייכות המתאימה להם.

דא עקא שישנם מבוגרים שקבוצה אינה מתאימה להם והם אינם מתאימים לקבוצה וישנם כאלה שאינם חפצים בה.

הקשר החד חד ערכי בין למידת תפקידים משפחתיים לבין קבוצה מצמצם את אוכלוסיית המשפחות וההורים שעשויים ליהנות מההנחיה. הדילמה כאן היא האם ואיך לפתח שיטות ומסגרות הנחיה אחרות שיתאימו לאוכלוסיות נוספות. האם שיטות אלו באמת ינחילו ידע ויפתחו דעת ויצרו את התובנות ההוריות והמשפחתיות המצופות.

התפיסה שצורכי הלמידה ורכישת הדעת בנושאי משפחה הם אוניברסליים מחייבת גיוון שיטות הלמידה והתאמתם ללומדים. כאן אנו ממש בראשית הדרך.

(4) דילמה מבנית-ארגונית

מתוך תפיסת האוניברסליות של נושאי הורים ומשפחה הוחלט בזמנו שאין לפתח מוסד חינוכי-קהילתי ייחודי לתחום. כדי לאפשר לכל משפחה ולכל מבוגר נגישות וזמינות מרביות הוחלט לשלב את תכני הורות ומשפחה במסגרות הלמידה השונות של המבוגרים כגון: תהיל"ה, תיכונית וקתדראות עממיות.

כמו כן הוחלט לקיים את הפעילות בכל מסגרת ארגונית וקהילתית שרוצה לקיימה ובלבד שהפעילות תהייה מקצועית. כלומר, תעשה ע"י מנחה מבוגרים מוסמך. כדי שאסטרטגיה מבנית וארגונית כזו תביא לתוצאות ההפצה והנגישות המצופות יש צורך בשני דברים:

ב"מוצרי ידע" מוגדרים שניתנים לשילוב במסגרות למידה שונות ובפתיחות של אנשי מוסדות הלמידה.

לרווח ההפצה והנגישות יש מחיר של דיפוזיות ואי-נראות. עניין זה נבדק ונבחן מדי פעם והאסטרטגיה בו תקבע על-פי צרכי ההורים והמשפחות ויכולות הארגונים והמוסדות בשטח.

עם הפנים לעתיד

ההתייחסויות והתשובות לארבע הדילמות שתוארו יוצרות את עולם המקצוע והפעילות של הנחיית הורים ומשפחה. הדילמות עוסקות ב-מה, מי, איך ואיפה של התחום. זהו הטקסט הנוכחי-עכשווי של התחום. הטקסט של הנחיית הורים ומשפחה קשור קשר הדוק לשני גורמים: לקונטקסט של הורות ומשפחה בחברה דמוקרטית, מודרנית רב-תרבותית; ולידע המצטבר על חשיבותה ומרכזיותה של המשפחה להתפתחותם של אנשים לשלומה של חברה. חברה מודרנית, דמוקרטית, קפיטליסטית המאופיינת במתירנות, ספקנות, משפטנות, אינדיבידואליזם, ערעור סמכויות, אנטי ממסדיות ותקשורתנות יוצרת הוויות חיים המולידות צרכים ומציבות אתגרים בפני מוסד המשפחה ובעלי התפקיד שבה.

"הדמוקרטיה מקדמת אתוסים של שוויון זכויות, תחרותיות, הישגיות, יעילות כלכלית, יוזמה פרטית, פמיניזם, הומניזם, חופש מחשבה ויצירה, ספקנות וביקורתיות, מודעות עצמית וחברתית, זוגיות רומנטית, פתיחות רגשית, הגנה על פרטיות, קוסמופוליטיות, טיפול גוף, גיוון ואופנתיות, שליטה במידע, ביצור, שמירה על הטבע והתרחבות כלכלית מתמדת" (עוז 1998).

אתוסים אלה מחייבים את המשפחה לבחון את אורחות חייה ותפקידיה. עליה לקבל החלטות נבונות ולבצע בחירות מושכלות שיאפשרו מחד את המשך קיומה – כי אין לה תחליף וכולם חפצים בה – ומאידך יבנו את היחסים בתוכה ואת תיפקודה באופן שיאפשר דיאלוג מפרה ומצמיח לחבריה עם סביבתה החברתית-תרבותית. עליה לברר לעצמה את ערכיה מול ערכי הדמוקרטיה, להציב את יסודותיה ולפתח זהות ותרבות מתאימים.

סוגיות של תלות ועצמאות; אינטימיות ואינדיבידואליות; חובות וזכויות; עבודה ובילוי; הסתגרות ופיתוח; יציבות ושינוי עומדות היום לפתחה של כל משפחה בתחומי הזוגיות וההורות. סוגיות נוספות של תיפקוד והשתלבות עומדות בפני משפחות במצבים ייחודיים של מעבר תרבותי, גירושין וכד'.

סוגיות אלה גורמות למבוגרים במשפחה קרי, בני זוג, הורים וסבים לתהות יותר ויותר על דרכם ותיפקודם. זאת לאור ריבוי האלטרנטיבות, עומס הציפיות והמודעות המתגברת לחשיבות התנהגותם לגבי עצמם ולגבי זולתם במשפחה. למעשה הם נמצאים כל העת במתח מתגבר שבין "צרכים", "רוצים" ו"מסוגלים". זהו הקונטקסט של הורים ומשפחה. מכאן מתפתח ומתעצב הטקסט של הנחיית הורים ומשפחה. במציאות זו מתעצבת הנחיית הורים ומשפחה ככלי מחולל רב

תכליתי העשוי לסייע למשפחות למצוא ולקבוע את דרכן ולפתח איכות חיים מיטיבה.

הנחיית הורים ומשפחה מציעה ידע מקצועי רלוונטי והזדמנויות לימוד שיתרמו להרחבת הדעת, ליצירת תובנות, לליבון ערכים ודרכים.

זהו מענה דרוש והולם לצרכיהם של הורים ומשפחות בימינו. זוהי הדרך לחולל שינוי מיטיב ולהצמיח את הטובות האישית והמשפחתית.

הנחיית הורים ומשפחה מפתחת טקסט פעולה המספק:

א. הזדמנות להתבוננות פנימית ולבחינה עצמית בתחומי:

הרגשות, האמונות, העמדות ותפיסות העולם, המחשבות וההתנהגויות.

ברמות: אישית, משפחתית, קהילתית, ולאומית.

בנושאים של מטרות הוריות ומשפחתיות, אלטרנטיבות תיפקודיות וערכים משפחתיים ותרבותיים.

ב. נגישות וזמינות לרכישת ידע רלבנטי בנושאי הורות ומשפחה ושכלול מיומנויות הוריות ומשפחתיות.

ג. אפשרות לבדיקה ולבחינה של תוצאות חינוכיות ביחס למטרות חינוכיות ולבחירת דרכי חינוך אלטרנטיביות.

ד. מסגרות ודרכים לפיתוח שיח: אישי, משפחתי, קבוצתי-קהילתי, בין מערכתי. בנושאי הורות, ילדים, חינוך, משפחה, ערכים, תרבות ודת והזיקות שביניהם.

אופקי ההתפתחות

ההתפתחות הצפויה היא לכיוון האופק התוכני והאופק התהליכי-לימודי.

האופק התוכני החל כפי שראינו, **בהורות** והמשכו הוא לכלל התפקידים של המבוגרים במערכת המשפחתית והקהילתית.

האופק התהליכי-לימודי ראשיתו **בקבוצה** כמסגרת הבלעדית המקדמת פיתוח תפקידי המשכו בגיוון שיטות הלמידה וריבוי מסגרות שיותאמו לצרכיו ויכולותיו של המבוגר הלומד.

אופקי ההתפתחות יוצרים את השטיח העתידי של התחום שגבולותיו מעוצבים ומשתנים על-פי צרכי היחיד והחברה, הסוגיות המתעוררות מהוויות חיי המשפחה והקהילה ודרכי הלמידה האפשריות.

←	רב-דוריות	סבאות	הורות	זוגיות	פנויים פנויות	→
		←	קבוצה	→		
		←	הרצאות	→		

	←	ייעוץ חינוכי אישי	→	
	←	קבוצות אינטרנט	→	

התמקצעות וההתמחות בתחום הנחיית הורים ומשפחה והמודעות הציבורית והאישית לחשיבות למידת נושאים ותפקידים משפחתיים הם שיקבעו את גבולות הפעילות ותכניה.

החזון – והמשימות

הנחיית הורים ומשפחה היא למעשה כלי מחולל רב תכליתי להעצמת איכות החיים וטובות היחיד, המשפחה והקהילה.

אפיוניה – נגישות, זמינות ורלבנטיות; וערכיה – קבלה כבוד ומקצועיות מאפשרים את ישימותה והפעלתה לגבי רוב אוכלוסיית המבוגרים.

אין ספק שיש בידינו כלי מקצועי שעשוי לתרום משמעותית ויחודית לשיפור ולהשבחת איכויות חיים ולהתמודדות מיטיבה עם תופעות וסוגיות חינוכיות וחברתיות.

בוודאי שתופעות פתולוגיות ומסוכנות, שלצערנו, מתרבות בימינו צריכות כלי טיפול אחרים, אך שימוש נרחב וסדיר בהנחיית הורים ומשפחה יצמצם צמצום רב את הקף הופעתן.

יתר על כן, לא רק שיש בידינו כלי מיטיב אלא שגם אין צורך במשאבים רבים כדי להפעילו. נדמה אפילו שהוא הכלכלי ביותר במושגי עלות/תועלת.

מכל בחינה שהיא עדיף למנוע בעיות ומחלות חברתיות ואישיות מאשר לטפל בהן. בתחום משפחה ניתן לעשות זאת באמצעות הנחיית הורים ומשפחה.

החזון הוא לאפשר לכל מבוגר ולכל משפחה לזכות ולרכוש ידע ודעת בנושאים משפחתיים על-פי צרכיהם ובהתאם ליכולתם הלימודית ורצונם.

לשם כך יש צורך בשני משאבים:

א. במדיניות חדשה בתחום משפחה. מדיניות חינוכית בהבדל ממדיניות טיפולית. מדיניות שתקדם פעילות על-פי המודל החינוכי ולא תתמקד אך ורק במודל הרפואי כפי שהיא מופעלת היום.

המשימות העיקריות לקידום שאיפה זו הן משימות – מטא.

המשימות הן בעניין מעמד התחום, ההכרה בו, יוקרתו וסמכותו.

כדי שמאמצי התחום ויכולותיו המקצועיות והביצועיות יישאו פרי חשוב ביותר לפתח את מעמדו ולהרבות את יוקרתו.

לשם כך עליו לזכות בהכרה ובתמיכה של קברניטי המדינה האחראים על תחומי

חינוך וחברה.

הכרה ותמיכה אלו הם המשימות העומדות לפיתחם של מנהיגי התחום, יוצריו ומפעיליו.

נדרשת כאן פעילות הנחלה והפצה מתוכננת היטב שתאגם את כל הכוחות והמשאבים המקצועיים והחברתיים המכירים כבר בחשיבות התחום ובגודל תרומתו האפשרית ליחידים, למשפחות ולחברה כולה.

ב. במקצועיות והתמקצעות לפיתוח "מוצרי למידה" ו"אמצעי למידה" כמו גם "מסגרות ושיטות למידה" שיהיו רלבנטיים, מותאמים וזמינים למבוגרים השונים.

לשם כך יש צורך בהשקעה מחשבתית והפעלתית של אנשי מקצוע. פיתוח זהות תחומית שתבוא לידי ביטוי ביצירת ספרות מקצועית – תיאורטית ומעשית, ופיתוח זהות מקצועית של מנחי הורים ומשפחה יהווה, לדעתי, אמצעי הולם לפיתוח משאב זה.

אלה הם האתגרים ואלו הן המשימות בתחום הנחיית הורים ומשפחה ביובל השני למדינת ישראל. והם בבחינת "כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו" (דברים, כט, יד)

Arcous, M.E. (1995). Advances in Family Life Education: Past, Present and Future. Family Relations, October.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Towards a unifying theory of behavioral change. Psychological Review, 84, 191-215.

Brim, O.G. (1965). *Education for Child rearing*. New York, Free Press.

Caplan, G. *The Theory and Practice of Mental Health Consultation*.
New York, Basic Books.

Doharty, W. (1995). Boundaries Between Parent and Family Education
and Family Therapy. *Family Relations*, 44, 335-358.

Morgaine, C. (1992). Alternative Paradigms for Helping Families Change
Themselves. *Family Relations*, 41, 12-17.

Scollon, R. & Scollon, S.B.K. *Narrative Literacy and Face in Interethnic
Communication*. Norwood, N.J., Ablex.

ביבליוגרפיה

בר יוסף, ר' ואחרים (1977) משפחות בישראל. ירושלים : אקדמון.

ברגמן, ז' ; כהן, א' (1997) המשפחה - מסע אל עמק השווה. תל אביב : עם עובד.

ווזנר, י" (1988) "מבוא" בתוך : ברגר, ר' (עורכת) הנחיית קבוצות הורים :

מקראה. תל-אביב : אוניברסיטת תל-אביב.

וולשטיין, א', (1993) "הכשרת מנחים לקבוצות הורים". בתוך :

קירמאייר, פ', בסוק, ע' (עורכים) גדיש, א'. ירושלים: משרד החינוך,

האגף לחינוך מבוגרים. עמ' 109 – 113.

וינברג, א' (1992) חינוך מבוגרים בדור המדינה. ירושלים: משרד החינוך,

חן, מ' (1960) "חינוך הורים ובעיותיו, "מגמות" (4). עמ' 354 – 363, מוסד סאלד למען הילד והנוער.

כהן, ר' (1998) "היש צורך בחלופה לקבוצה בהנחיית הורים?" בתוך:

קירמאייר, פ', בסוק ע' (עורכים) גדיש, כרך ה'. ירושלים, משרד החינוך, האגף לחינוך מבוגרים.

כהן, ר'; קנבסקי, מ' (1999) מרכז ישובי להורים ומשפחה במעבר תרבותי, משרד החינוך, האגף לחינוך מבוגרים (פנימי).

רוזנבאום, מ' (1983) "תושייה נרכשת כרפרטואר התנהגותי לוויסות העצמי של אירועים פנימיים: נושאים והשערות, "בתוך: ארהרד, ר', אל-דור, י" (עורכות)

חוסן נפשי. ירושלים: משרד החינוך והתרבות.

שריג, ג' (1995) "לקראת הבנת המושג אוריינות, "בתוך: קרניאל צ' (עורך)

החינוך וסביבו. שנתון י"ז. תל אביב: המכללה לחינוך – סמינר הקיבוצים.